

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

**AZ ISKOLAKÖRZETESÍTÉS
TÁRSADALMI HATÁSAI**

Jankó Krisztina Julianna

Témavezetők: Prof. Dr. Kozma Tamás – Prof. Dr. Forray R. Katalin

DEBRECENI EGYETEM

Humán Tudományok Doktori Iskola

Debrecen, 2011.

A téma körülhatárolása, az értekezés célkitűzése

A kisiskolák társadalmi helyzetének megítélése, a velük kapcsolatos eltérő vélemények, tévhitek élénk vitát gerjesztenek nemcsak a szakmapolitikában, hanem a nyilvánosság előtt is. Az oktatáspolitikai viták egyrészt a kisiskolák finanszírozási problémáit, az oktató-nevelőmunka minőségét, a tanulói teljesítmények alakulását érintették, s ez utóbbiról azt is kimutatták, hogy az alacsony tanulói eredmények a települések eltérő szociális összetételével függenek össze. A szociális helyzeten belül elsősorban a szülők különböző társadalmi helyzetét jelölték meg, mint rizikófaktort a tanulók eredményessége szempontjából. Másrészt a kisiskolák fontosságát társadalompolitikai szempontból ítélték meg, a falvak népességmegtartó erejének fenntartása, illetve a falusi kisiskolák belső világa, a közösségi szellem kialakulása, a szülők és egyéb partnerek szerepvállalása miatt.

A kisiskolák problémája politikai kérdés, de nem maradhat a szakmai elit kizárólagos monopóliuma. Szükséges a nyílt, informált, kemény tényekkel alátámasztott vélemény- és értékütköztetés, szemben az indulatokon, politikai szimbólumokon alapuló vitákkal, melyben a sajtó szerepe vitathatatlan. A szélsőségesnek mondható szakmai és politikai érvek lecsendesülni látszanak, de még nem zárultak le.

A közoktatás kiemeltebb strukturális problémái között időnként, sőt rendszeresen felmerül a kisiskolák bezárásának gondolata. A magyar közoktatásban az oktatás eredményessége és méltányossága szempontjából elkerülhetetlen probléma az oktatási kompetenciák fejlesztése és a meglévő oktatási egyenlőtlenségek felszámolása. A magyar iskolák többsége nem képes pedagógiai eszközökkel ellensúlyozni a társadalmi hátrányok tanulási eredményekre gyakorolt hatását. Kialakulnak a gyerekek „háttérét” tekintve a homogén osztályok, mely párosul a beiskolázható gyerekekért folytatott küzdelemmel, mely három tényezőre vezethető vissza: a demográfiai lejtő, a felhalmozódott iskolai kapacitás, és az önkormányzatok létszámalapú költségvetési támogatása.

A kisiskolák gyengébb eredményeit leginkább az ott tanuló gyerekek szociális összetétele magyarázza, a probléma megoldása nem a kisiskolák racionalizálás keretében történő összevonása útján valósulhat meg. A kisiskolák megszüntetése, körzetesítése során kialakult nagyobb iskola nem szüntetheti meg a szociokulturális hátránnyal küzdő gyerekek gyengébb tanulmányi eredményeit, tanulási hátrányait.

A kisiskola és nagyiskola helyzetelemzésében nem abból célszerű kiindulni, hogy mekkora tanulói létszámtól érdemes iskolát működtetni, hanem az átalakítás milyen arányú terhet ró a központi iskolába bejáró gyerekek számára. Célszerű ugyanakkor ellentétes

szempontokat megvizsgálni, például minőségi hozzáférés előnyei, a kisiskola fenntartása milyen költségeket generál.

Az oktatásirányítási rendszer szervezeti döntéseit a település adottságának messzemenő figyelembevételével lehet meghozni. Az oktatáspolitikai üzeneteit, központi céljait a helyi szereplők autonóm módon interpretálják, előfordulhat olyan nagymértékű tanulólétszám csökkenés, amikor nem tartható fenn egy iskola. Az oktatásirányítás tudásháttere kutatói munkával biztosítható a döntés előkészítés során.

A kistelepülések kisiskolái iskolaszervezeti csapdában vannak, hazánkban jelentősen „összenőtt” az általános iskola alsó és felső tagozata. A két oktatási szint szétválasztása megbontja a kisiskolákkal szembeni közösségi elvárások egységes szemléletét, a felső tagozatban oktató pedagógusok elvesztése egy kistelepülés számára a legnagyobb veszteséget jelentené. A kisiskolákkal szemben egyik legfontosabb pedagógiai-szakmai probléma az összevont osztályokban való tanítás eredményességének kérdése. A nemzetközi vizsgálatok erre vonatkozóan eltérő véleményeket fogalmaznak meg. Az osztatlan tanítási forma számos országban megfigyelhető, előnye sok területen tapasztalható: rugalmas tanterv, egyéni programok, csoportos és összevont tanulás, erősödik a különböző korú tanulók kooperációja, szociális kompetenciája.

A kutatás a magyar közoktatási rendszeren belül vizsgálja az iskolakörzetesítések alakulását, társadalmi hatásait az ezredfordulótól napjainkig az oktatáspolitikai és területfejlesztés kölcsönhatása alapján. Az egyes települések sorsának alakulásában a társadalom minden szektorának, ágazatának, így az oktatási szektornak is kiemelt szerepe van. Az újabb megközelítésekben az oktatási rendszerekben a tudás minősége szempontjából igényként fogalmazódik meg a tudásgazdaság kibontakozása, az egyéni teljesítmények megalapozása a társadalmi és kulturális leszakadás ellen. A közoktatásnak jelentős a benne végighaladó mikro- és makrotársadalmi integrációját formáló szocializációs szerepe. A szocializáció magába foglalja az egyének társas-társadalmi integráltságának különböző formáit, fokozatait és módjait, beleértve az integráció negatív folyamatait, pl. a distanciát és elutasítást, a szegregációt, stigmatizációt. Ezek együttes léte teremtheti meg a társadalom kohézióját, amely fenntartja a társadalom működőképességét, s amelynek mintázatait a társadalom elfogadja. A közoktatási rendszer működteti az intézményes szocializáció legkiterjedtebb hálózatát. A közoktatási rendszert, s ezen belül az iskolahálózat településfejlesztési koncepcióit az oktatásfejlesztés szempontjából értelmezzük, mert hozzájárulhat a gazdaság versenyképességének támogatásához, a társadalmi kohézió megerősödéséhez.

A témaválasztás egy másik indokát abban jelölhetjük meg, hogy a közoktatási rendszer területi léptékben önálló sajátosságokkal, működésmóddal rendelkezik, s ezért önálló vizsgálata indokolt. A közoktatási szolgáltatások megszervezése, a rendszer működtetése az egységes állami kereten belül a helyi-térségi autonómiák viszonylag széles körén alapul. Az oktatási rendszereknek a különböző földrajzi-társadalmi léptékben eltérő mintái jöhetnek létre a közoktatás decentralizációja és deregulációja, az iskolafenntartói pluralizmus, a társadalmi-szülői igények és az oktatásban is megjelenő piaci mechanizmusok alapján. Ezért a közoktatás területi rendszeréről, a településfejlesztés alakulásáról, az iskolai intézményhálózat formáiról szükséges beszélni, annál is inkább, mivel a területi egyenlőtlenségek nagyrészt visszavezethetőek a humán erőforrások földrajzi különbségeire, amelyeknek az egyenlőtlenségek csökkentése szempontjából kulcsszerepe van. Ha a közoktatás területi rendszerének magas a teljesítménye, az emelheti a térség humán erőforrás-potenciálját, s ezzel pozitív módon alakíthatja az egyenlőtlenségek struktúráját. A területfejlesztés, az oktatáspolitikai alakulása a közoktatási rendszeren belül, mint kutatási témának aktualitása nem vitatható, az intézményi struktúrák alakulásának stratégiai szükségességét igazolja.

A témaválasztás legközvetlenebb és személyes indoka az, hogy közel egy évtizede kutatjuk a közoktatási rendszer folyamatait. A korábbi kistérségi vizsgálatok tapasztalata vezetett oda, hogy a közoktatásnak a területiséggel való összefüggése a kutatás specifikus témájává váljon. Továbbá a *Forray R. Katalin* által végzett több mint három évtizedes múltú kutatói munkája alaphipotézisként szolgál a mai oktatásirányításban, intézményhálózat-fejlesztésben fellelhető anomáliák feltárására, összehasonlító elemzésére.

Hazai kutatóktól több tudományos munka látott napvilágot, közülük néhányat kiemelve külön figyelmet érdemelnek, így például *Kozma Tamás* vizsgálatai, amelyek túlnyomó részben az oktatás területi kérdéseivel foglalkoznak. Számos empirikus kutatás mellett feltárássra került e téma nemzetközi szakirodalma is.

Az iskolakörzetesítések vizsgálata terén kiemelkedő munkát végzett *Forray R. Katalin*, aki már a 70-es években a körzetesítések társadalmi hatásait kutatta. Továbbá a 80-as években az aprófalvas települések népességfejlődésében az iskolakörzetesítések hatását vizsgálta *Nemes Nagy József*.

Az értekezésben arra keressük a választ, hogy az iskolahálózat alakulása (körzetesítés, visszakörzetesítés) milyen kölcsönhatásban van az adott térség fejlettségével és az ott élők helyzetével. Közelebbről:

- Hogyan változott az oktatási intézmények helyzete, kisiskolák szerepe, fennmaradásuk, működésük a vizsgált települések életében?

- A társulások keretében összekapcsolódó együttműködések hogyan jöttek létre, mi a hatásuk a kistérségre, a településre és az oktatásra?
- Hogyan alakult a helyi társadalom viszonya az oktatáshoz, oktatási intézményekhez?

Elemzés tárgyát képezi, s az empirikus vizsgálatok arra terjednek ki a későbbiek folyamán, hogy az egyes gazdasági és társadalmi problémákkal sújtott térségek intézményvesztése milyen távlati problémákat vet fel az adott település életében, konszolidálódik-e helyzetük.

Munkánk során a szakirodalom segítségével kísérletet teszünk a különböző iskolakörzetesítési folyamatok bemutatására a múlt századtól kezdve napjainkig. A 70-es évek kutatási eredményei és a későbbi vizsgálatok tapasztalatai támpontként szolgálnak a bekövetkezett változások mélyebb megértéséhez.

A kutatási témáról szóló szakirodalom áttanulmányozása kiterjed a különböző nemzetközi és hazai adatbázisok, már meglévő szakirodalmi összefoglalók, publikációk áttekintésére. Fontosnak tartottuk a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) és a Társadalomkutató Intézet (TÁRKI), az Oktatási és Kulturális Minisztérium (OKM), az Oktatási Hivatal (OH), az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet (OFI) és az Oktatáskutató Intézet (OI) által összegyűjtött adatok, kutatási eredmények tanulmányozását. A különböző kiadványokban szereplő elemzések támpontot nyújtottak saját vizsgálatunk elindításához.

Az alkalmazott módszerek

A kutatás egy konkrét eset, a lajosmizsei település közel három évtizedes iskolakörzetesítési problémáinak, társadalmi hatásainak vizsgálatára irányul. Az empirikus munka *Forray R. Katalin* 1976-ban végzett kutatására épül, melynek az eltelt időszakban megvalósult történéseit követéses vizsgálattal próbáltuk figyelemmel kísérni, mindazokkal a kisiskolákra vonatkozó újabb szempontokkal kiegészítve, amelyek az elmúlt időszakban az oktatás terén bekövetkeztek.

Forray R. Katalin kutatását azért tartottuk fontosnak tovább folytatni, mert lehetőséget láttunk arra, hogy eltérő társadalmi-politikai feltételrendszer mellett megvizsgáljunk egy igen hasonló oktatásügyi problémát ugyanazon a terepen. Az ő kutatása inspirált bennünket arra, hogy megvizsgáljuk, az iskolakörzetesítések milyen formában jelennek meg napjainkban, milyen változások figyelhetők meg a korábbi évek körzetesítési döntéseihez képest, melyek azok a prioritások, szempontok, amelyek a jelenlegi helyzetben a változásokat kikényszerítik az iskolaszervezet átalakulásában.

Empirikus vizsgálatunk a 76-os kutatáshoz hasonlóan kiterjedt a kisiskolák helyzetére, az iskolák nagyságára, az évfolyam nélküli tanításra, a pedagógusok számára, és a történelmi előzményekre. Elemeztük az iskolakörzetesítés hazai és nemzetközi gyakorlatát, a döntések társadalmi hatásait, valamint az iskolahálózat alakulását.

Az empirikus munka egysége területileg Lajosmizse és Felsőlajos településeket érinti, az általános iskolai intézményeket, önkormányzati vezetőket, szülőket, pedagógusokat.

A vizsgálat során kérdőíves adatfelvételt és személyes megkérdezést alkalmaztunk. Interjúk készültek – felmérve az 1976 óta történt változásokat – egy alföldi nagyközség, Lajosmizse – ma 11 675 lakosú város – általános iskolai intézményében és annak felsőlajosi tagiskolájában. Az interjúk a központi iskola igazgatójával, helyettesével, a kollégium vezetőjével és nyugdíjas pedagógusokkal készültek, valamint kikértük a helyi önkormányzatok polgármestereinek véleményét is, többek között arról, hogy milyen módon jelenik meg, milyen szerepet kap a térség komplex fejlesztésében az oktatás, és az iskolakörzetesítéseknek milyen utóhatásai alakultak ki. A helyi önkormányzat által szolgáltatott adatokból leszűrhetők a három évtizedes intézményi szerkezetváltozások okozta pozitív és negatív hatásmechanizmusok. Továbbá szükségesnek tartottuk megkérdezni a minisztériumi és a megyei, illetve helyi intézmény- és településfejlesztéssel foglalkozó szakembereket is. A személyes megkérdezés során összesen 15 interjút készítettünk.

Az empirikus munka folyamán felmerült problémák kezelése, megismerése indokoltá tette a szülői kérdőíves vizsgálatot is, melyben az addig feltárt dilemmák is újból középpontba kerültek. Az adatfelvételre 2009. szeptemberében került sor.

Az önkitöltős kérdőívet az 5. osztályos gyermekek szüleinek (134 fő) küldtük meg. Az ötödikes diákok szüleinek kiválasztását az indokolta, hogy az ő gyermekeik a legérintettebbek, hiszen az alsó tagozat elvégzése után bekerülnek a központi iskolába.

A kérdőívet – néhány kérdés kivételével – azonos módon állítottuk össze, mint az 1976-os adatfelvételnél. A kérdőív két nagy részből állt: az első rész a családok összetételéről, életkörülményeiről ad áttekintést különböző gazdasági, szociális, kulturális és demográfiai mutatók mentén, ezen belül a kérdések jelentős része az ötödik osztályos gyermek tanulására, napi időbeosztására vonatkozik. A második rész az iskolakörzetesítést, a kollégiummal kapcsolatos tapasztalatokat, valamint a megkérdezetteknek a felmerült problémákkal kapcsolatos véleményeit kutatja.

Szükséges volt a vizsgálódás a település demográfiai folyamatait, tendenciáit illetően (1976-tól napjainkig), a következtetések levonása az adatok értelmezése szempontjából is, valamint a pedagógusellátottság, a képzés, az intézményi összevonások helyi megítélése a

lakosság véleménye alapján. A vizsgálat kiterjedt a családokra, a pedagógiai tevékenység szociális érzékenységének tudatosságára és módszerbeli kultúrájának fejlesztésére is.

Az empirikus munka során felhasználtuk az OKM statisztikák településre, demográfiai adatokra vonatkozó elemzéseit, amelyek az iskolakörzetesítésre vonatkoznak a kisiskolák tekintetében.

A vizsgálat részét képezte azon különböző dokumentumok elemzése is – elsősorban pedagógiai programok, önkormányzati anyagok, intézkedési és fejlesztési tervek –, amelyek intézményi szinten az adott településen történt változásokat előidézték, elősegítették, vagy negatív irányba befolyásolták.

A személyes megkérdezés alkalmával az interjúk feldolgozásához tartalomelemzést alkalmaztunk, melyekről esettanulmány készült.

Eredmények

Az értekezés alaphipotézise az iskolahálózat alakulása (körzetesítés, visszakörzetesítés), annak vizsgálata, hogy a térség struktúrája, fejlettsége, a lakosság helyzete mennyiben változott meg az 1970-es években folytatott kutatás óta, illetve milyen távlati problémákat vet fel mindez a kisiskolák vonatkozásában.

Első kérdésünk az volt, hogyan változott az oktatási intézmények helyzete, kisiskolák szerepe, fennmaradásuk, működésük a vizsgált települések életében? Az empirikus vizsgálat alapján megállapíthatjuk, hogy az 1976-ban felépített kollégium, a tanyai iskolák körzetesítése pozitív hatást gyakorolt a térségben élő családok számára. A városba való beköltözéssel a központi település fejlettebb oktatási intézményeivel együtt a tanulók életkörülményei gyökeresen megváltoztak. A tanyavilág megszűnésével együtt veszteségként állapíthatjuk meg a társadalmi kapcsolatok lazulását, a közvetlen családi légkör hiányát az oktatásban, különösen az alsó tagozatos gyerekeknél.

A mikrotérség fejlődése vitathatatlanul jelzésértékű, különösen a többcélú kistérségi társulásokhoz való kapcsolódás óta, mely a fejlesztésekben nyomon követhető. A lajosmizsei mikrotérségében lezajlott változásokat vizsgálva – a tanyavilág megszűnésétől kezdve napjainkig – megállapíthatjuk, hogy a térség települései az együttműködési készségüket egyöntetűen bebizonyították. Azt is figyelembe kell azonban vennünk, hogy a közoktatásban még nem ért véget a gyermeklétszám csökkenése, a feladatellátás valószínűleg további fenntartói intézkedéseket tesz a jövőben szükségessé. Így például a Lajosmizsén működő kollégium sorsa, fennmaradása a jövőt illetően megkérdőjelezhető, fenntartása a jövőben

komoly nehézségek forrása lehet, mely kihat az ott élő gyerekek jövőjére, a tanulás folytatása, a helyi identitás tekintetében. Azonban ismerve a helyi irányítás aktív szerepét elképzelhető a további fennmaradása a már említett fenntartói változtatásokkal. A fejlesztési források beszűkülése nehezíti a lajosmizsei általános iskola felújítási munkáinak megkezdését, ezért a lokális szerep a lakosság részéről érvényre kell, hogy jusson, melyre jó példa a felsőlajosi alsó tagozatos iskola helyben tartása, a szülői magatartás és helyi lakosság pozitív hozzáállása révén.

A kutatás eredményei nem támasztják alá azokat a véleményeket, amelyek szerint a kisiskolák a hátrányos helyzetet konzerválják, melyet Felsőlajos esete megcáfol, viszont ezt az állítást nem lehet az egész térségre és különösen nem Magyarország egészére nézve általánosítani. Ezért lennének fontosak azok a további kutatások, amelyek más településstruktúrális és regionális feltételek mellett, eltérő társadalmi háttérű környezetben is hasonló vizsgálatokat folytatnak, kiegészítve azokat a pedagógiai munka eredményességének vizsgálatával. Felsőlajos esete ugyanis akár kivételnek is tekinthető, ezen a településen jól élnek a családok, sokat áldoznak falujukért úgy anyagilag, mint segítő munkájukkal, és ez a szülők körében is tapasztalható. A vizsgált két iskola eredményeit tekintve megcáfolható az az állítás, miszerint a tanulói teljesítmények rosszabbak a kisiskolákban, s az ottani oktatás nem hatékony, ennek ellenkező példája tapasztalható a két településen, melyet alátámasztanak a helyi vezetők véleményei is. A hátrányos helyzetű családok gyerekei együtt tanulnak többi társukkal, fejlődésük biztosított. A külterületi tanyák elnéptelenedésével úgy tűnik a körzetesítés folyamata ebben az értelemben negatív tényező, melyet a gazdasági élet folyamatai tovább nehezítettek. A mikrotérségben lezajlott struktúrális változások a kisiskolák megszűnéséhez vezettek, melynek pozitív és negatív hatásai egyaránt fellelhetők a helyi érdekek érvényesülése tekintetében, valamint a társadalom egyes csoportjainak életében.

A vizsgálat tárgyát képező lajosmizsei mikrotérség esetén örömdetes tényként megállapíthatjuk, hogy a tanyavilág megszűnésével érvényre jutott egy fejlettebb, központi iskolaszervezet kialakítása, megőrizve emellett Felsőlajos oktatási intézményét, mely határozottan bizonyítja a helyi közösségek érdekérvényesítő erejét. Feltételezzük, hogy Kecskemét város fellendülőben lévő ipari potenciálja tovább erősítheti a térség töretlen fejlődését.

Második kérdésünk az volt, hogyan jöttek létre a társulások keretében összekapcsolódó együttműködések, mi a hatásuk a kistérségre, a településre és az oktatásra? A vizsgálat alapján azt mondhatjuk, hogy a társulások létrejöttével a mikrotérség fennmaradásához, intézményei fenntartásához, működésükhöz szükséges források jelenleg

biztosítják a zavartalan oktatás feltételeit. Lajosmizsén hosszabb távon ezzel az intézményesülési formával elégedett a társadalom valamennyi szereplője, és a kérdőíves felmérésünk is ezt az eredményt prognosztizálja. A helyi oktatási intézmények jó kapcsolatot tartanak fenn egymással, azonos az oktatási programjuk, mely lehetővé teszi az alsó tagozatos felsőlajosi gyerekek zavartalan tanulását, mivel a felső tagozat központi iskolájában is azonos teljesítmények, normák érvényesülnek.

Az empirikus vizsgálat feltárta, hogy a 14 tanyasi iskola teljes bekörzetesítése – kivétel Felsőlajos – megtörtént, így a kedvezőtlen helyzetű településeken egy kisiskola sem működik a mikrotérségben. Fennmaradásuk ellehetetlenült, egyrészt a központi szabályozások, másrészt az ott élő lakosság döntése miatt, amely sok esetben súlyos konfliktusokat idézett elő a különböző érdekviszonyok miatt. A helyi adottságok, a gazdasági életben lezajlott változások következtében szinte teljesen megszűntek a munkahelyek, csupán a központi település és Kecskemét város közelsége adott lehetőséget a kibontakozásra, az együttműködésre. Lajosmizsei mikrotérség megalakulásával az oktatási intézmények finanszírozása biztosított, a tanulói teljesítmények fokozása érdekében a minőségbiztosítás előtérbe került. A tanyai kisiskolák megszűnését demográfiai folyamatok is eredményezték, ugyanis a csökkenő gyereklétszám veszteséggé tette fenntartásukat, a központi normatívák beszüntetése nehezítette fennmaradásukat.

A harmadik kérdésünk az volt, hogyan alakult a helyi társadalom viszonya az oktatáshoz, oktatási intézményekhez? A helyi társadalom oktatáshoz való viszonyát elemezve a vizsgálat alapján megállapíthatjuk, hogy Felsőlajos önkormányzata, azok vezetői, az oktatási intézmény pedagógusai, a szülők magukénak érzik helyi intézményeiket, a kisiskolákat tartják ideálisnak az 1–4. osztályos gyerekek számára. Döntésük minden bizonnyal pozitív eredményekhez vezetett, úgy a tanulói teljesítményekben, mint a falu fejlettségét, lokalitását illetően. Az együttgondolkodás, a közösségért való felelősség, a helyi oktatási intézményhez való ragaszkodás szép példája tapasztalható a település életében, melyről az interjúalanyok, különösen a volt nyugdíjas tanyasi tanítók elismerően nyilatkoztak. Ugyanakkor nyilvánvaló a központi település Lajosmizse vonzereje a fejlettebb szakoktatás, a technikai fejlettség, az informatika, a tudáshoz való hozzáférés tekintetében, gondoljunk csak a nyelvtanítás kiszélesítésére, a szaktanárok döntő szerepére.

A vizsgálat nemcsak a korábbi kutatás eredményeinek újra történő elemzésén, összehasonlításán alapult, hanem arra voltunk kíváncsiak, hogy az iskolakörzetesítési trendek és a kisiskolák viszonya hogyan változik meg, milyen mértékű eltolódás tapasztalható a kis és nagyiskola konverzióban. Lajosmizsén ennek tipikus esetét tártuk fel, vagyis a

bekörzetesített tanyasi iskolákból bekerült gyerekek lényegesen színvonalasabb, jobb felszereltségű iskolában tanulhatnak, három évtized távlatában ez bebizonyosodott, azonban a korábbi kutatás ezt még nem tudta prognosztizálni. Azt is megállapítottuk, hogy Felsőlajos kisiskolája egyedüli eset a mikrotérségben, ahol alsó tagozatos képzés folyik.

Új megvilágításban összegeztük a kutatás eredményeit, nemzetközi összehasonlítást végeztünk, melynek fókuszában a kisiskola, mint oktatói intézmény került, s feltártuk az egyes országok közötti iskolaszervezeti különbségeket. A körzetesítések kapcsán új elemként került be kutatásunkba az intézmények társulási kényszere, mint egy elfedve a körzetesítési folyamat megszokott rendjét. Megtudtuk, milyen pénzügyi problémák feszülnek meg az iskolafenntartók működése során és megkérdőjeleztük életképességüket.

Lajosmizsén végzett interjúk és kérdőíves empirikus munkánk vizsgálati eredménye rávilágított a kisiskolák ökológiai szempontú létjogosultságára, s úgy gondoljuk, az alsó tagozatos oktatás helyben tartása, lokális szerepe nyilvánvaló.

A korábbi kutatói vizsgálat a kollégium felépítésének anomáliáit tárta fel, a jelenlegi vizsgálat már nem mutat egységes attitűdöket a kollégium szükségességét illetően, annál is inkább, mivel fenntartása is kétségessé vált. A vizsgált mikrotérség helyzete kedvezően alakult a társulások létrejöttével, s feltételezzük, a tanyasi iskolák visszatelepítése mára ellehetetlenült, nincsenek meg az intézmények újraindításának feltételei. Az empirikus munka ugyanakkor számos esetben hasonló eredményeket tárt fel a gyerekek életkörülményeit, társadalmi háttérét, integrációját, az eltérő társadalmi csoportok helyzetét tekintve.

A kutatás vizsgálati eredményei megerősítették az iskolaszervezeti átalakulások ciklikus jellegét, ismétlődő trendjeit, melyek az adott térség társadalmi folyamatait eltérő módon változtatják meg a mindenkori oktatáspolitikai függvényében.

A falusi kisiskolák olyan elemei iskolahálózatunknak, amelyekkel hosszabb távon is számolni kell. A kisiskolák legfőbb neuralgikus pontja a vegyes életkori csoportok osztatlan, vagy részben osztott oktatása. A kisiskolák fajlagos költségeit a kisgyermek és társadalom egésze szempontjából is vizsgálni kellene. A kisiskolákkal kapcsolatos kérdések megoldását a civil társadalomban kell keresni, azt kellene feltárni, milyen lokális funkciókkal bővíthet a kisiskola, hogy még több szállal kapcsolódjék a helyi közösséghez.

A több évtizedes gyakorlat, a körzetesítések esete a mai napig terebélyesedő gondokat konzervált. Nálunk a saját iskola egyfajta szimbólummá vált, a falvak igyekeznek megtartani iskolájukat, holott adottságaik már messze nem felelnek meg a modern európai oktatásügy elvárásainak. Az új tanulói teljesítményrendszer kidolgozása, mely a pedagógiai munka minőségét is megköveteli, minden bizonnyal a központosított, decentralizált

intézményrendszer kialakulását eredményezheti, amely egyértelműen a tanuló érdekeit is szolgálná. Meg kell határozni egy adott körzet települési, iskolai és társadalmi kulturális paramétereit, hogy a kijelölt körzet fejlesztése során egyúttal a körzet speciális hátrányait is tompítani tudjuk.

Az emberi környezet, a külvilág hatása, a neveltetés, a kis- és nagyközösségek mássága különbözővé tesznek bennünket, másképp gondolkodunk, más a felfogásunk a különböző ingerekre másképp reagálunk. Ez a különbözőség megítélésünk szerint egy társadalom igazi demokráciájának az alapja, nevezetesen, például ki hová járattja gyermekét iskolába, ki az, aki a kisiskolában látja a kisgyermek fejlődésének igaz útját, vagy ki az, aki az információs, fejlettebb intézményhálózatban látja biztosítottnak gyermeke jövőjét. A különböző érdekek, nézetek, az iskolakörzetesítések során ismertek, a kutatás is ezeket tárta fel. Ennek ellenére az a véleményünk hosszabb távon gondolkodva, a különböző egyéni és közösségi érdekek, a helyi irányítás a jövőben is teret kell, hogy kapjon, de sok múlik majd azon, hogy mennyire lesznek képesek megtartani helyi intézményeiket, kisiskolájukat. Ugyanakkor látjuk azt a tendenciát, mely folyamat a területileg szétaprózott települések intézményeinek összevonására irányul az ismert pénzügyi nehézségek miatt. Bármelyik álláspont is érvényesül egy-egy településen, a gyermekközpontú gondolkodásnak általánossá kell válni, nemcsak az intézményekben folyó tanítás során, hanem a kormányzati politikákban ugyanúgy, mint a tudományos kutatásokban.

A különböző történelmi korok társadalmi változásai ismétlődő folyamatokban zajlanak le, a posztmodern társadalom nevelési attitűdje ugyanígy egybecseng az iskolakörzetesítések kapcsán kialakult iskolahálózati átalakulásokkal, mely hasonlóság egyben a társadalmi fejlődés biztosítéka is. Ma egyre vitatottabb kérdés a falusi kisiskolák fennmaradása, finanszírozási problémáinak megoldása, a szegregációs folyamatok okainak feltárása, mely nem elsődlegesen oktatási, hanem össztársadalmi probléma is. Az oktatás és nevelés szakmaisága, a tudásszint emelése, a pedagógustársadalom hivatása, alapvető értékeinek elismerése nemcsak területi, hanem országos, nemzetközi szinten is sorsdöntő kérdés, mely a kutatói munka irányultságát, jövő feladatait is meghatározza.

A szerző tudományos közleményei

Tanulmányok:

Kleinschulen in der Flut der Bildungspolitik. *Theorie und Praxis von Pädagogik*. 2010. Heft 1, 25–38.

Kisiskola az oktatáspolitikai sodrásában. In: Bajusz Bernadett et al (eds.): *Professori Salutem. Tanulmányok a 70 éves Kozma Tamás tiszteletére*. CHERD, Debrecen, 2009. 167–178.

Kisiskolák körzetesítésének társadalmi hatásai. In: Kozma Tamás – Perjés István (eds.): *Új kutatások a neveléstudományokban 2008. Hatékony tudomány, pedagógiai kultúra, sikeres iskola*. Aula Kiadó, Budapest, 2009. 316–326.

A tudás oktatásföldrajzi vonatkozása. *Új Pedagógiai Szemle*, 57. évf. (2007) 2. sz. 3–14.

Az iskolavezetés és az iskola eredményessége. In: Kósa Barbara et al (eds.): *Új vizsga - új tudás? Az új érettségi hatása az iskolakezdéstől a záróvizsgáig*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest, 2006. 112–114.

A Sásdi Kistérség oktatási anomáliái, euroharmonizált mechanizmusok a hátrányos helyzet leküzdésében. In: Pusztai Gabriella (ed.): *Régió és Oktatás: európai dimenziók*. CHERD, Debrecen, 2005. 105–112.

A sásdi kistérség Európa küszöbén. *Educatio*, 12. évf. (2004) 4. sz. 676–682.

Előadások:

Kistelepülések és kisiskolák – társulások. „Kistérségek útközben” OFI konferencia. Budapest, 2009. november 30., Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Kutatási, Kutatásszervezési és Elemzési Központ.

Kiváló diákok tanárai. „Pedagógus” OFI konferencia. Budapest, 2008. november 27., Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Kutatási, Kutatásszervezési és Elemzési Központ.

A kisiskolák körzetesítésének társadalmi hatásai. „Hatékony tudomány – pedagógiai kultúra – sikeres iskola” VIII. Országos Neveléstudományi Konferencia. Budapest, 2008. november 13., Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Kutatási, Kutatásszervezési és Elemzési Központ.

Az iskolavezetés és az iskola eredményessége. „A tanulást támogató eljárások és feladatok különböző tanulócsoportokban” OKI konferencia. Budapest, 2005. október 20–21.
[online:] {<http://www.ofi.hu/tudastar/vitaforumok-szakmai/janko-krisztina>}

A Sásdi Kistérség Európa küszöbén. „Regionalitás és oktatás európai dimenzióban” nemzetközi konferencia. Debrecen, 2005. április 1–2., Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Kutatási, Kutatásszervezési és Elemzési Központ.